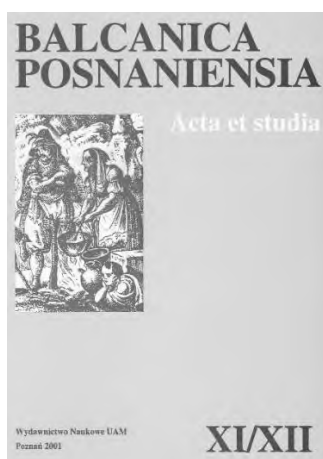

Paszkiewicz Jędrzej, *Włochy wobec Słowian Południowych przed rozpoczęciem paryskiej konferencji pokojowej*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 2001, t. 11–12, s. 179–188.

<https://doi.org/10.14746/bp.2001.11-12.18>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52623>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIWERSYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

WŁOCHY WOBEC SŁOWIAN POŁUDNIOWYCH PRZED ROZPOCZĘCIEM PARYSKIEJ KONFERENCJI POKOJOWEJ

JĘDRZEJ PASZKIEWICZ

ABSTRACT. Paszkiewicz Jędrzej, *Włochy wobec Słowian Południowych przed rozpoczęciem paryskiej konferencji pokojowej* (Italy's attitude to sothern Slavs before the commencement of the Paris Peace Conference). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, XI/XII, Poznań 2001. Adam Mickiewicz University Press, pp. 179-188. ISBN 83-232-1078-0, ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

Jędrzej Paszkiewicz, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Instytut Historii (Institute of History Adam Mickiewicz University), ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Polska–Poland.

Tematem niniejszych rozważań jest próba przedstawienia okoliczności, które pod koniec 1918 roku doprowadziły do sporu terytorialnego między Włochami a narodami południowosłowiańskimi, mieszkającymi na północnym i wschodnim wybrzeżu Morza Adriatyckiego. Bezpośrednią przyczyną tych kontrowersji były dążenia Włoch do szybkiego zajęcia wszystkich ziem, przyznanych im w pakcie londyńskim z 1915 roku. W ostatnich miesiącach I wojny światowej Włosi zmierzali do ustalenia dominacji politycznej w rejonie adriatyckim. Nie czekali z tymi działaniami na konferencję pokojową i nie oglądali się na żądania polityczne, zgłaszane przez Słowian Południowych.

Większość wydawnictw źródłowych marginesowo traktuje zagadnienie włoskiej okupacji nad Adriatykiem¹. Dużo interesującego nas materiału przynoszą jugosłowiańskie zbiory dokumentów, dotyczące genezy Królestwa Serbów Chorwatów i Słoweńców (SHS)². Wiele przydatnych informacji o metodach zaprowadzania włoskiej okupacji na terenach nadadriatyckich, zamieszkałych przez ludność słowiańską, znalazło się także w pracach Bogdana Krizmana. Jugosłowiański historyk

¹ O polityce Włoch wobec wschodniego wybrzeża Adriatyku w drugiej połowie 1918 roku: *Archivio Storico Diplomatico*, Roma, *Carte Sforza* [dalej: ASD CS], pakiety [dalej: p.] I, 5; Idem, *Conferenza della Pace. Delegazione Italiana* [dalej: ASD CP.DI], p. 2, poz. 1/A, 6/A; *Documenti diplomatici Italiani*, Roma 1956, serie VI, t. I (4.11.1918-17.01.1919); *Papers relating to the foreign relations of the United States 1919. The Paris Peace Conference*, Washington 1942, t. II.

² F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine SHS 1914-1919*, Zagreb 1920; *Grada o stvaranju jugoslovenske države I. I 1918-20. XII 1918*, Beograd 1964, t. I, II.

wykorzystał w nich dokumenty władz Państwa Słoweńców Chorwatów i Serbów (SHS)³.

Wycofanie się Austro-Węgier znad Adriatyku tworzyło dla Włoch niejasną sytuację polityczną. Z jednej strony Włosi mogli przystąpić do realizacji programu ekspansji i nie obawiać się kontrataku ze strony swego najpoważniejszego konkurenta – Habsburgów. Z drugiej strony militarna klęska dualistycznej monarchii doprowadziła do politycznej aktywizacji narodów słowiańskich żyjących nad Adriatykiem, sprzecznej z aspiracjami terytorialnymi Włoch.

Dążenie do pełnego zjednoczenia państwa i ambicje kolonialne sprawiły, że podczas I wojny światowej Włosi ostatecznie opowiedzieli się po stronie bloku państw Ententy. Obietnica spełnienia żądań terytorialnych, dana przez Wielką Brytanię, Francję i Rosję, była dla rządu włoskiego głównym kryterium ostatecznego wyboru sojuszników⁴. Zgodnie z postanowieniami paktu londyńskiego, podpisanego 26 kwietnia 1915 roku, Włosi mieli dostać, oprócz południowego Tyrolu i tzw. Krainy Julijskiej, Dalmację, aż po rzekę Naretwę. Reszta wschodniego wybrzeża adriatyckiego miała ulec demilitaryzacji. Włochom obiecano także większość wysp dalmatyńskich, część Albanii, która miała być podzielona między Serbię i Grecję oraz Dodekanez. Aż do końca I wojny światowej wielkie mocarstwa europejskie nie negowały postanowień terytorialnych paktu londyńskiego. Wyjątkiem była Rosja, izolowana po rewolucji październikowej i Stany Zjednoczone, które nie uznawały metod tajnej dyplomacji.

We włoskim programie terytorialnym, który został nakreślony w pakcie londyńskim, nie uwzględniono prawa Słowian żyjących nad Adriatykiem do samostanowienia. Maksymalnie ograniczono także dostęp miejscowych państw słowiańskich do morza. Już podczas negocjacji w 1915 roku włoski minister spraw zagranicznych Sydney Sonnino ostrzegał przed pojawieniem się w rejonie adriatyckim niebezpieczeństwa, które widział w sprzymierzeńcach Ententy, Serbii i Czarnogórze⁵. Minister wyrażał obawy, że dominację austro-węgierską mogła zastąpić agresywna penetracja obu państw słowiańskich, nie licząca się z interesami innych na-

³ Por. B. Krizman, *Grada o talijanskoj okupaciji Rijeke, Istre i Hrvatskog Primorja 1918. godine*, „Jadranski zbornik”, t. I, 1956; Idem, *Zapisnici Središnjeg odbora Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu*, „Starine”, R. XLVIII; Idem, *Narodno Vijeće Slovenaca Hrvata i Srba u Zagrebu i talijanska okupacija na Jadranu*, „Anali Jadranskog instituta”, t. I, 1956.

⁴ Tekst paktu: *Trattati e convenzioni fra il Regno d'Italia e gli altri stati*, Roma 1930, t. XXIII, s. 284-305; *Documenti per la storia dei rapporti fra l'Italia e la Jugoslavia*, a cura di A. Giannini, Roma 1934, s. 7-12. Z obszernej literatury na temat paktu: M. Toscano, *Storia dei trattati e politica internazionale. Parte generale*, Torino 1963, s. 453-473; Idem, *Il Patto di Londra*, Bologna 1934; F. Šišić, *Predratna politika Italije i postanak Londonskog pakta*, Split 1933; M. Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran 1914-1918*, Zagreb 1960. Wskazówki bibliograficzne; S. Sierpowski, *Pakt londyński i jego realizacja na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Historia” 1968, z. 8, s. 238-240.

⁵ S. Sonnino, *Carteggio 1916-1922*, a cura di P. Pastorelli, Bari 1974, s. 457-458; G. Salvemini, *Dal patto di Londra alla pace di Roma. Documenti della politica che non fu fatta*, Torino 1925, s. LIV-LV.

rodów⁶. Szczególną wrogość Sonnina wzbudzały jednak hasła ruchu jugosłowiańskiego i program nacjonalistów chorwackich⁷. Powstanie zjednoczonego państwa południowosłowiańskiego lub Wielkiej Chorwacji ze swobodnym dostępem do morza zagrażało włoskim ambicjom przekształcenia Adriatyku w wyłączną strefę wpływów. Dlatego Włochy postanowiły skorzystać z osłabienia Austro-Węgier i zrealizować postanowienia paktu londyńskiego jeszcze przed rozpoczęciem konferencji pokojowej. Było to tym łatwiejsze, że Słowianie Południowi z byłej monarchii habsburskiej, pozbawieni reprezentacji politycznej, uznawanej przez państwa Ententy, byli traktowani jak obywatele wrogiego kraju. Włochy wykorzystały także zaskoczenie sojuszników szybką klęską militarną monarchii habsburskiej. Jesienią 1918 roku Ententa nie dysponowała konkretnymi planami dotyczącymi powojennego urządzięcia Europy⁸.

O losach dualistycznej monarchii zadecydowały jednak nie tylko działania na frontach. Nie mniej istotna była polityczna aktywność narodów zamieszkujących to państwo, która rozsadzała je od wewnątrz. Dnia 6 października 1918 roku w Zagrzebiu powstała Rada Narodowa Słoweńców, Chorwatów i Serbów (SHS). Uważała się za naczelną organizację skupiającą przedstawicieli ziem jugosłowiańskich z monarchii habsburskiej. Jej twórcy chcieli doprowadzić do utworzenia demokratycznego niezależnego państwa, jednoczącego wszystkich Słoweńców, Chorwatów i Serbów⁹. Było to jednoznaczne z negacją dotychczasowych granic monarchii habsburskiej. Godziło także we włoski program zdobyczy terytorialnych. Dnia 31 października 1918 roku zagrzebska Rada Narodowa poinformowała mocarstwa o powstaniu niepodległego Państwa Słoweńców, Chorwatów i Serbów¹⁰. Miało ono objąć wszystkie jugosłowiańskie ziemie dotychczasowych Austro-Węgier, by później na równych zasadach połączyć się z Serbią i Czarnogorą¹¹. Nota Rady SHS nie została jednak uwzględniona przez mocarstwa, które w Paryżu uzgadniały warunki rozejmu z Austro-Węgrami. Przeciwno aspiracjom Słowian znad Adriatyku zaprotestowali Włosi, bo dopuszczenie do międzynarodowego uznania Państwa SHS byłoby równoznaczne z odstąpieniem od postanowień paktu londyńskiego.

Włochy, jako najbardziej zaangażowane na froncie austro-węgierskim, przejęły rolę reprezentanta państw Ententy w rozmowach rozejmowych z Austriakami. Odpowiadało to interesom pozostałych sojuszników, którzy nadal walczyli z Niem-

⁶ DDI, ser. V, t. III, dok. nr 259, 553, s. 212, 437; D. Živojinović, *Italija i Crna Gora 1914-1925. Studija o izneverenom savezništvu*, Beograd 1998, s. 81-82.

⁷ O austrofiłskiej polityce chorwackiej Partii Prawa oraz, po 1895 roku, Czystej Partii Prawa, lansujących koncepcję Wielkiej Chorwacji: V. Bogdanov, *Starčević i Sranka prava prema Srbima i prema jedinstvu južnoslavenskih naroda*, Zagreb 1951; M. Gross, *Geneza Frankove stranke*, „Historijski zbornik”, 1964, s. 1-83.

⁸ S. Sonnino, *Carteggio 1916-1922*, s. 488-489; P. Melograni, *Storia politica della grande guerra 1915-1918*, Bari 1969, s. 548-550; V. Mamatey, *The United States and east central Europe. A study in wilsonian diplomacy and propaganda 1914-1918*, Princeton 1957, s. 334.

⁹ F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 102-104, s. 170-176.

¹⁰ Ibidem, dok. nr 118, s. 189-210; B. Krizman, *Zapisnici Središnjeg odbora*, s. 340-349.

¹¹ F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 119-121, s. 210-212.

cami. Dnia 31 października przyjęli oni warunki, które sprzyjały interesom Włoch i wykluczały samodzielność polityczną Słowian znad Adriatyku. Zaakceptowany, z niewielkimi zmianami, projekt angielskiego premiera Davida Lloyd George'a przewidywał ewakuację wojska austro-węgierskiego z okupowanych terenów i jego demobilizację. Idąc w sukurs włoskim propozycjom Lloyd George proponował, by obszar przyznany Włochom w pakcie londyńskim objąć okupacją wojskową¹². Nie sprzeciwił się temu przedstawiciel Królestwa Serbii, poseł Milenko Vesnić. Dopiero później, z powodu nacisków przewodniczącego Komitetu Jugosłowiańskiego Ante Trumbicia, usiłował on przeforsować propozycję, by Jugosłowianie z byłych Austro-Węgier zostali uznani za sojuszników¹³. Sprzeciw Włoch był jednak nie do podważenia i mocarstwa nie przyjęły tego wniosku¹⁴.

Układ rozejmowy został podpisany 3 listopada 1918 roku. Państwa Ententy reprezentował przedstawiciel naczelnego dowództwa włoskiego¹⁵. Warunki rozejmu były wyjątkowo korzystne dla Włoch. Miały one prawo okupowania obszaru przewidzianego przez pakt londyński (w art. 4 i 5). Mogły także, razem z siłami sojuszniczymi zająć wszystkie strategiczne punkty w Austro-Węgrzech na czas konieczny do utrzymania porządku. Niemożliwe było uznanie Jugosłowian z byłych Austro-Węgier za siłę sprzymierzoną z Ententą. Państwo SHS było traktowane, na równi z pozostałymi terenami byłej monarchii habsburskiej, za wroga sojuszników. Jak zauważył polityk chorwacki Matko Laginja, „teraz zgodnie z tekstem układu rozejmowego [Włosi – J.P.] mogli zręcznie, ostrożnie i stopniowo przystąpić w imieniu „Sojuszniczych i Sprzymierzonych Sił”, do jego realizacji na wschodnim wybrzeżu Adriatyku”¹⁶.

Rozejm z Austro-Węgrami umożliwił, w opinii włoskich dyplomatów, zakończenie pierwszego etapu realizacji postanowień paktu londyńskiego. Włochy odniosły duży sukces. Postanowienia rozejmu niosły za sobą polityczne konsekwencje, mimo że znaczenie tego aktu powinno się ograniczyć do przyjęcia kapitulacji Austro-Węgier. Bardzo to skomplikowało późniejszą dyskusję na temat ostatecznego rozwiązania wielu problemów związanych z upadkiem Austro-Węgier. Protesty władz Państwa SHS u państw Ententy nie odnosiły żadnego skutku¹⁷. Wielka Brytania i Francja czuły się związane wcześniejszymi zobowiązaniami wobec rządu włoskiego.

¹² L. A. Marescotti, *Guerra diplomatica. Ricordi e frammenti di diario 1914-1919*, Milano 1936, s. 189-195.

¹³ DDI, ser. V, t. XI, dok. nr 788, 790, s. 607-609; V. Mamatey, op. cit., s. 365; M. Paulová, *Jugoslavenski odbor. Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914-1918*, Zagreb 1925, s. 537-538.

¹⁴ L. A. Marescotti, op. cit., s. 197. Z drugiej strony dzięki interwencji Wielkiej Brytanii i Francji, 3 listopada rozpoczęły się w Paryżu rozmowy między Serbami a przedstawicielami austriackich Jugosłowian, które potem kontynuowano w Genewie. Mocarstwa wierzyły, że zmusi to Włochy do złagodzenia swej polityki w kwestii adriatyckiej; R. W. Seton-Watson i *Jugoslaveni. Korespondencja 1906-1941*, Zagreb-London 1976, t. I, dok. nr 238, s. 360.

¹⁵ *Trattati e convenzioni*, t. XXIII, s. 597-610; F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 135, s. 221-224.

¹⁶ Cyt. za: B. Krizman, *Grada o talijanskoj okupaciji*, s. 257-258.

¹⁷ F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 137, 139, s. 225-226, 227.

Natychmiast po podpisaniu rozejmu, korzystając z 24 godzin pozostających do wejścia tego aktu w życie, Włochy pośpiesznie zaczęły zajmować tereny, które przypadły im na mocy paktu londyńskiego. Wojsko wkroczyło do Trydentu, Triestu, Istrii oraz kilku najważniejszych portów dalmatyńskich, wśród nich do Zadaru¹⁸. Prowadzona w takim pośpiechu akcja miała udowodnić, że wspomniane obszary zostały przez Włochów zajęte jeszcze w trakcie działań wojennych i jako opanowane nie mogły być odstąpione pozostałym sojusznikom. Generał Pietro Badoglio uważał, że należało kontynuować akcję, by zagarnąć całe wybrzeże dalmatyńskie. W Słowenii włoskie wojska skierowały się ku Lublaniu. Zatrzymały się wskutek obecności wojsk serbskich¹⁹. Stacjonowały także w Splicie i Boce Kotor-skiej, zajęły silną pozycję w północnej Albanii. Włosi zamierzali przejąć kontrolę nad Czarnogórą, w której trwała walka polityczna o zjednoczenie z Serbią. Wspierali interesy pozostającego na emigracji króla Mikołaja I Njegoša Petrovicia. Wspomagali propagandę antyjugosłowiańską i ułatwiali emisariuszom władcy kontakt z czarnogóorską generalicją, niechętną zjednoczeniu z Serbami²⁰.

Poważna sytuacja panowała także w Rijece²¹. Po zakończeniu wojny Włochy nasiliły działania zmierzające do aneksji tego miasta, choć nie upoważniał ich do tego pakt londyński. Zmiana stanowiska była spowodowana upadkiem monarchii habsburskiej, czego nie przewidywali sygnatariusze umowy z 1915 roku i polityczną aktywizacją narodów jugosłowiańskich. Działania Włochów były jednak utrudnione wskutek obecności innych sił sojuszniczych. Dnia 2 listopada 1918 roku do portu wpłynęła flotyła amerykańskich niszczycieli, a razem z nią także oddziały wojska amerykańskiego. Następnego dnia przybyły oddziały angielskie i francuskie. Dopiero 4 listopada do portu wpłynął włoski okręt „Emanuele Filiberto”, w towarzystwie dwóch torpedowców. Dowódca jednostki oświadczył przedstawicielom miejscowej Rady Narodowej SHS, że okręty przybyły po to, by chronić interesy włoskich poddanych. W mieście trwały już manifestacje ludności włoskiej, inspirowane przez organizację *Consiglio Nazionale*, która popierała aneksję. Sytuacja zaostrzyła się, gdy do Rijeki, na wezwanie Rady Narodowej SHS, wkroczyli Serbowie, czyli dwa bataliony Pierwszej Jugosłowiańskiej Dywizji Ochotniczej pod

¹⁸ Ibidem, dok. nr 140, s. 227-228; *Papers relating*, t. II, dok. nr 2355, s. 293 (raport amerykańskiego ambasadora w Rzymie N. Page'a; 14 listopada 1918).

¹⁹ V. Gallinari, *L'esercito italiano nel primo dopoguerra (1918-1920)*, Roma 1980, s. 32 n; B. Krizman, *Hrvatska u prvom svjetskom ratu*, Zagreb 1989, s. 290 n.

²⁰ ASD, CP.DI, poz. 1/A, p. 2, tel nr 15. By ostatecznie poparcie dla Serbii, pod koniec listopada 1918 roku włoskie władze uwięziły czarnogórskich stronników zjednoczenia i wysłały ich do Włoch. Dnia 20 listopada 1918 roku, włoskie oddziały z Kotoru ruszyły do Cetynii, lecz po drodze zostały zmuszone przez Amerykanów do odwrotu. Włosi pośredniczyli także w przekazywaniu broni, pieniędzy i żywności organizatorom antyserbskich działań zbrojnych w Czarnogórze, na przełomie grudnia i stycznia 1919 roku (tzw. *Božićna pobuna*); D. Vujović, *Ujedinjenje Crne Gore i Srbije*, Titograd 1962, s. 379-382; D. Živojinović, *Amerikanci na Jadranu 1918-1919 godine*, „Vojnoistorijski Glasnik”, 1970, s. 122-124.

²¹ G. Benedetti, *La pace di Fiume dalla conferenza di Parigi al trattato di Roma*, Bologna 1924, s. 90; G. Paresce, *Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1929*, Firenze 1935, s. 56-57; F. Čulinić, *Riječka država*, Zagreb 1953, s. 35-50.

dowództwem podpułkownika Vojina Maksimovicia²². Dnia 17 listopada Maksimović został wezwany do dowództwa międzysojuszniczego. Na podstawie zawartej tam umowy serbskie oddziały musiały się wycofać, a dowództwo wojskowe w Rijece miał przejąć, w imieniu sojuszniczego Dowództwa Naczelnego, włoski generał. Strona włoska obiecała przez trzy dni wstrzymać się od wszelkich działań na tym terenie. Choć Maksimović wypełnił postanowienia umowy i oddalił się ze swoimi oddziałami od wybrzeża, Włosi nie zaprzestali desantu żołnierzy w Rijece. W opancerzonych pojazdach i konno weszli do miasta także od strony lądowej przez Sušak i praktycznie przejęli kontrolę nad portem²³.

Włoskie władze okupacyjne odrzucały możliwość współpracy z przedstawicielami Państwa SHS²⁴. Zgodnie ze wskazówkami, które generał Pietro Badoglio wydał 29 listopada 1918 roku, zarządcy okupacyjni mieli przeciwdziałać organizowaniu wszelkich manifestacji, z wyjątkiem prowłoskich. Pozwolono tylko na obchodzenie narodowych świąt włoskich. Celem ochrony „interesów wojsk okupacyjnych i praw państwa włoskiego” wprowadzono cenzurę prasy i korespondencji. Zablokowano wóz druków, gazet i listów z Serbii oraz pozostałej części Państwa SHS²⁵. Całą administrację przejęło dowództwo okupacyjne. Warunkiem utrzymania posady urzędniczej było złożenie przysięgi na wierność królowi Włoch. Większość urzędników Państwa SHS natychmiast po wkroczeniu wojsk okupacyjnych została internowana lub uwięziona. Armia mogła także stosować wszelkie środki, by przeciwdziałać zewnętrznemu zagrożeniu interesów lub prestiżu Włoch. To niejasne sformułowanie dawało włoskiemu dowództwu duże pole manewru. Jego aktywność była tylko nieznacznie ograniczana przez obecność oddziałów amerykańskich, francuskich i brytyjskich. Włosi dążyli zresztą do tego, by w ramach komend sojusznicznych, odpowiadających za poszczególne rejony, najwyższym rangą był zawsze oficer włoski. Zgodnie z regulaminem, to właśnie jemu należała się dominująca pozycja wobec pozostałych członków komend.

Koniec wojny z Austro-Węgrami i postępujący rozpad tego państwa wzmagaly nastroje nacjonalistyczne w samych Włoszech. Stosunek włoskiej opinii publicznej do kwestii adriatyckiej podgrzewały liczne publikacje prasowe²⁶. Większość gazet nieprzychylnie komentowała przejawy niezależności politycznej narodów południowosłowiańskich z byłej monarchii habsburskiej. Ich prawo do własnego państwa negowano za pomocą rozmaitych argumentów, często bazując na stereotypach. Nacjonalistyczni publicyści włoscy już podczas wojny zwracali uwagę, że Jugosłowianie z byłej monarchii habsburskiej nie mogli występować jako wolny naród, skoro byli lojalnymi poddanymi cesarza²⁷. Padaly argumenty, że Włochy, które bez

²² DDI, ser. VI, t. I, dok. nr 170, s. 88; B. Krizman, *Grada o talijanskoj okupaciji*, s. 266-268.

²³ F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 161, s. 249-250.

²⁴ *Papers relating*, t. II, dok. nr 40, s. 333 (17 grudnia 1918).

²⁵ *Grada o stvaranju*, t. II, s. 484-85; D. Živojinović, *General Pietro Badoglio's political instructions for the occupied territories*, „East european quarterly”, 1968, s. 197-203; A. Mitrović, *Italija i stvaranje Jugoslavije 1918 godine*, w: *Naučni skup u povodu 50-godišnice raspada austro-ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države*, Zagreb 1969, s. 263-273.

²⁶ B. Mussolini, *Scritti e discorsi adriatici*, Milano 1943, t. II, s. 365-368.

²⁷ Podczas wojny Chorwatów określano także mianem „Kozaków Austrii”; F. Caburi, *Italiani e*

pomocy Rosji musiały „samodzielnie” walczyć z Austro-Węgrami, powinny otrzymać większą niż wcześniej im obiecano rekompensatę terytorialną²⁸. Na opinię publiczną miało oddziaływać „Nowe Narodzenie Włoch”, posłannictwo wystosowane do profesorów, studentów i inwalidów wojennych przez uniwersytet w Pizie. Znalazło się tam hasło obrony „tysiącletnich praw Włoch w Dalmacji”. Historyczne wspomnienie powiązań Chorwatów z polityką i interesami Austrii na Półwyspie Apenińskim służyło autorom posłannictwa za podstawę do określenia ich mianem ludzi „okrutnych i prymitywnych”²⁹. Eskalacja nacjonalizmu w licznych wystąpieniach polityków i artykułach prasowych sprawiła, że osiągnięcie porozumienia ze Słowianami Południowymi znad Adriatyku nie było we włoskich kręgach rządowych brane pod uwagę. Nie było jednak zgody w sprawie określenia zasięgu ostatecznych żądań terytorialnych. Podziały występowały nawet wśród kadry dowódczej armii³⁰. Przedstawiciele wojsk lądowych, z generałem Armando Diazem na czele twierdzili, że przyłączenie całej Dalmacji do Włoch byłoby szkodliwe z powodu niemożności obrony długiej, nie opartej na naturalnych barierach granicy lądowej³¹. Innego zdania byli dowódcy włoskiej floty. Ci podkreślali strategiczne znaczenie Dalmacji dla Włoch i jej szczególną rolę w stabilizacji politycznej oraz ekonomicznej państwa³².

Polityka faktów dokonanych, prowadzona przez Włochy na wybrzeżu wschodnioadriatyckim, choć aprobowana przez większą część włoskiej opinii publicznej, nie ułatwiała także działań dyplomatycznych. Wśród mocarstw coraz silniejsze było przekonanie, że włoskie apetyty terytorialne były aż nadto rozbuchane. Sojuszników zrażały wąsko pojęte cele włoskiej dyplomacji, która walkę z Austro-Węgrami traktowała bardziej w kategoriach wojny prywatnej, aniżeli jako część ogólnoświatowego konfliktu³³. Sytuację Włoch nad Adriatykiem dodatkowo skomplikowała deklaracja genewska, podpisana 8 listopada 1918 roku. Komitet

Jugoslavi nell'Adriatico, Treves-Milano 1917. Włoscy nacjonaści forsowali opinię, że chorwacki ruch narodowy był dzieckiem polityki austriackiej, a jego celem było wyparcie włoskich wpływów z Istrii i Dalmacji; B. Benussi, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924, s. 525.

²⁸ Na wzrost nastrojów nacjonalistycznych we Włoszech wpływała też pogarszająca się sytuacja ekonomiczna kraju; Por. R. Mosca, *Dopoguerra e sistemazione europea. La conferenza della Pace. La questione adriatica e la politica estera italiana*, w: *La politica estera italiana 1914-1943*, Torino 1964, s. 41-42; M. Legnani, *Espansione economica e politica estera nell'Italia del 1919-1921*, „Il movimento di liberazione in Italia”, R. XXIV (1972), nr 108, s. 8-31.

²⁹ *Italia e Dalmazia: ai professori, agli studenti ed ai mutilati di guerra delle università italiane*, Pisa 1918; E. Santarelli, *Storia del movimento e del regime fascista*, Roma 1967, t. I, s. 87-88.

³⁰ R. Mosca, op.cit., s. 57-59; D. Živojinović, *Jadransko pitanje u periodu između potpisivanja primirja sa Austro-Ugarskom i početka pariske mirovne konferencije, 1919 godine*, „Zbornik Filozofskog Fakulteta”, t. X, 1968, nr 1, s. 437.

³¹ O. Malagodi, *Coversazioni della guerra 1914-1919*, a cura di B. Viggezzi, Milano-Napoli 1960, t. II, s. 464, 503-505; D. Živojinović, *Jadransko pitanje*, s. 438.

³² ASD CS, p. 7, dz. 2, (raport na temat sytuacji militarnej na Adriatyku; 4 stycznia 1920); O. Malagodi, op. cit., t. II, s. 510; G. Mosca, op. cit., s. 61-62.

³³ D. Lloyd George, *Prawda o traktacie wersalskim*, Warszawa 1939, t. II, s. 290. Oceniając postawę włoskich polityków podczas i tuż po zakończeniu wojny, angielski premier zauważył: „Włoskim sferom wpływowym obcy jest zupełnie postępowy światopogląd współczesny. Myślą one jedynie o aneksjach, granicach strategicznych itp.”; Ibidem, s. 301.

Jugosłowiański z Londynu i zagrzebska Rada Narodowa dostały od serbskiego premiera Nikoli Pašicia obietnicę wsparcia działań, zmierzających do międzynarodowego uznania Państwa SHS³⁴. Serbski premier podpisał deklarację, choć sprzeciwiał się równorzędnej współpracy między Serbią a Komitetem Jugosłowiańskim i Radą Narodową SHS. Pašić, tak samo jak przedstawiciele Państwa SHS, był jednak zaniepokojony włoskimi postępami nad Adriatykiem. Włosi zagrażali pozycjom Serbii w południowej Dalmacji, Czarnogórze i w północnej Albanii³⁵. Pašić przyjął propozycję Trumbicia, by wspólnie forsować ideę państwa jugosłowiańskiego, bo Serbia nie mogła zrealizować siłą wielkoserbskiej idei jednoczenia ziem południowosłowiańskich. Musiała przystać na współpracę z przedstawicielami Słowian Południowych z byłej monarchii habsburskiej, choć jej stosunek do ruchu jugosłowiańskiego nie uległ zmianie³⁶. Pašić był przekonany, że włoskie działania w rejonie północno-wschodniego Adriatyku wzmacniały autorytet Serbii wśród Słowian Południowych. Zagrożeni ze strony Włoch Chorwaci i Słoweńcy musieli się w końcu zwrócić do silniejszych braci Serbów z prośbą o pomoc, zrezygnować z praw do własnej reprezentacji dyplomatycznej oraz federacyjnego państwa³⁷.

Chorwaci i Słoweńcy musieli się zgodzić na serbskie warunki, a doprowadziła do tego bezkompromisowość Sonnina i brak oficjalnego wsparcia dla sprawy jugosłowiańskiej ze strony mocarstw. Dnia 1 grudnia 1918 roku delegacja zagrzebskiej Rady Narodowej przekazała serbskiemu regentowi księciu Aleksandrowi decyzję o zjednoczeniu ziem południowosłowiańskich z byłej monarchii habsburskiej z Serbią. Aleksander proklamował utworzenie Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców. Dnia 20 grudnia powstał pierwszy koalicyjny rząd nowego państwa. Kierował nim co prawda serbski polityk Stjepan Protić, ale wicepremierem został Słoweńiec Anton Korošec, a ministrem spraw zagranicznych Chorwat Ante Trumbić³⁸. Był to niebezpieczny sygnał dla Włoch. Powierzenie teki ministra spraw zagranicznych liderowi Komitetu Jugosłowiańskiego świadczyło o tym, że nowe państwo południowosłowiańskie nie zamierzało rezygnować z walki o wpływy nad północno-wschodnim Adriatykiem. Królestwo SHS stawało się najpoważniejszym konkurentem Włoch w tym rejonie, mimo nieustannych dyskusji serbsko-chorwackich dotyczących zasadności adriatyckiego kierunku polityki zagranicznej³⁹.

³⁴ Tekst deklaracji: F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 151, s. 236-238; D. Janković, *Ženevska konferencija o stvaranju jugoslovenske zajednice 1918. godine*, „Istorija XX veka. Zbornik radova”, t. V, 1963, s. 227; F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, Zagreb 1961, t. I, s. 80-88.

³⁵ O irytacji serbskiego rządu, spowodowanej włoskimi działaniami wobec byłej floty austro-węgierskiej, okupacją Rijeki i zajęciem Dalmacji oraz części Czarnogóry informował m.in. amerykański agent na Korfu H. P. Dogde; *Papers relating*, t. II, s. 294.

³⁶ R. W. Seton-Watson i *Jugoslaveni*, dok. nr 245, s. 364; A. Mamatey, op. cit., s. 373.

³⁷ D. Janković, op. cit., s. 252-258; B. Krizman, *Narodno Vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*, s. 94 n.

³⁸ F. Šišić, *Dokumenti*, dok. nr 172, 178, 179, s. 264-284, 289-291; J. Horvat, *Politička povijest Hrvatske 1918-1929*, Zagreb 1938, s. 138-164.

³⁹ V. Vinaver, *Spoljnopolitička orientacija Jugoslavije 1918-1925*, „Zbornik Matice srpske. Društvene nauke”, 1966, nr 44, s. 1-50.

Utworzenie Królestwa SHS było rezultatem szerszych procesów o charakterze społeczno-politycznym, ale tempo w jakim ono nastąpiło zostało wymuszone przez okoliczności zewnętrzne. Włoski mur i lojalne do tej pory zachowanie mocarstw wobec Włoch sprawiały, że tylko wspólne państwo Słowian Południowych mogło skutecznie chronić interesy Chorwatów i Słoweńców oraz utrwalić prawo Serbów do Adriatyku. Na szybkim zjednoczeniu zaważył nie tyle świadomy wybór, dokonany przez zainteresowane nacje, ile konieczność przeciwstawienia się obcej penetracji nad Adriatykiem. Wśród Słowian Południowych przeważało przekonanie, że ostateczną realizację paktu londyńskiego można było zablokować tylko dzięki solidarnemu naciskowi na mocarstwa⁴⁰.

Utworzenie zjednoczonego państwa południowosłowiańskiego poważnie komplikowało sytuację negocjacyjną Włoch⁴¹. Po drugiej stronie Adriatyku powstał twór państwowy, który coraz skuteczniej przeciwstawiał się włoskim aspiracjom terytorialnym. Ważne było to, że formalnie równoprawny, grudniowy akt zjednoczenia narodów południowosłowiańskich dobrze wpisywał się w polityczną atmosferę tamtych czasów. O powojennym porządku w Europie w większym stopniu miały decydować zasady zawarte w programie amerykańskiego prezydenta Thomasa Woodrow Wilsona, łącznie z ideą samostanowienia narodów. Nie rozumieli tego włoscy dyplomaci, którzy uparcie trwali przy postanowieniach paktu londyńskiego, nie odpowiadającego zmienionym realiom politycznym. Choć w trakcie rozejmu Włosi zdołali zająć niemal wszystkie tereny obiecane im w 1915 roku, to jednak podczas konferencji pokojowej, która rozpoczęła się 18 stycznia 1919 roku, nie byli w stanie zdobyć akceptacji mocarstw na ich zatrzymanie.

ITALY'S ATTITUDE TO SOTHERN SLAVS BEFORE THE COMMENCEMENT OF THE PARIS PEACE CONFERENCE

Summary

This article presents circumstances, which at the end of 1918, led to the Italian-Yugoslav conflict concerning the northern and eastern shore of the Adriatic Sea. The direct reason of this controversy were Italy's attempts to take over fast the territory which was granted to it in the London pact of 1915. In this pact the access of Serbia and Montenegro to the Adriatic Sea was restricted to the maximum.

⁴⁰ J. Horvat, op. cit., s. 170.

⁴¹ W pierwszych miesiącach konferencji pokojowej przedstawiciele Królestwa SHS występowali jako członkowie delegacji Królestwa Serbii. Zmiana nazwy delegacji zależała od uznania Królestwa SHS przez mocarstwa. Pierwsze uczyniły to, 7 lutego 1919 roku, Stany Zjednoczone. Mianem delegatów Królestwa SHS reprezentanci jugosłowiańscy zostali jednak określani w sprawozdaniu z posiedzeń konferencji z 29 i 31 maja. Po uznaniu Królestwa SHS przez Francję i Wielką Brytanię, na początku czerwca 1919 roku, nie było przeszkód, by w tekście umowy pokojowej z Niemcami umieścić nazwę Królestwo Serbów Chorwatów i Słoweńców. Włochy uznały to państwo dopiero 12 listopada 1920 roku; *Papers relating*, t. V, s. 292-293, 297, 321, 338; A. Mitrović, *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*, Beograd 1969, s. 61-64.

Also interests of the Slavic nations belonging to the Habsburg monarchy and living on the Adriatic were left out of consideration. In the last months of World War I Italy protested against giving the SHS State, who considered themselves as representatives of the Yugoslav population of Austro-Hungary, the status of the Entente ally. As a result of truce settlements the Italian occupation army took even the areas which were not mentioned in the London pact. Italians also entered Rijeka.

This influenced the political situation of Montenegro, acting against its unification with Serbia. Italian authorities rejected any kind of cooperation with the south Slavic population living in the occupied territories. Italy's attitude caused acceleration of the political agreement between the proponents of the Yugoslav movement who so far had been in conflict. On 8th November 1918 Serbia promised the London Yugoslav Committee and the National Council of the SHS State to support their actions aiming at international recognition of the SHS State. On 1st December 1918 unification of the Yugoslav territories from the former Habsburg monarchy with Serbia took place. Fast unification of the south Slav nations was caused by the necessity of efficient defence of their interest on the Adriatic against the Italian territorial aspirations (demands).